

УДК 159.922.73

**Інтеграційний підхід в організації процесу прищеплення дітям
дошкільного віку базових цінностей**

С. Ладивір

Інститут психології

імені Г. С. Костюка

НАПН України

Стаття присвячена осмисленню результатів експериментального дослідження психолого-педагогічних умов прищеплення базових цінностей дітям дошкільного віку в умовах суспільного дошкільного виховання.

***Ключові слова:** цінності, морально-етичні правила, гуманно-особистісний підхід, суб'єкт-суб'єктні взаємини, інтеграція.*

Актуальність проблеми. В умовах реформування системи освіти на сучасному етапі дошкільна ланка поступово виходить на шлях гуманістичного розуміння дошкільного дитинства, до усвідомлення його самобутності, самоцінності і водночас суб'єктивності процесу розвитку дитячої особистості. Тож актуальним є розроблення ефективних розвивальних систем, способів і прийомів психологічного супроводу процесу осмислення, розуміння дитиною свого ставлення до дійсності і взаємин з людьми, розуміння буття і сенсів життя, процесу пробудження творчих здібностей.

Таке розуміння проблеми ґрунтується на тому, що дошкільний вік – період інтенсивного розвитку творчих здібностей дітей, період нескінченних запитань, невичерпної фантазії, розмаїття ігрових задумів. І дуже важливо саме тепер формувати в дитини загальне творче ставлення до навколишнього

світу. Весь цей процес тісно пов'язаний з самоусвідомленням і вольовим дозріванням.

Мета статті. Дошкілля сьогодні знаходиться в процесі низки перетворень. Новий Базовий компонент орієнтує практиків на модернізацію виховного процесу, перегляд багатьох усталених підходів, на рух уперед, на творчий пошук нових розвивальних технологій. Ми живемо в непростий період бурхливих світоглядних перебігів, переоцінок освітніх пріоритетів, змін життєвих цінностей у цілому. Все серйозніше замислюємось над тим, як гармонізувати життя – своє і тих, хто поруч з нами. Наука про сутнісні стосунки особистостей і спільнот сьогодні затребувана не лише в освітніх колективах, ай у широкого загалу.

Розроблювані інновації мають базуватися на особистісно орієнтованому впливові на дитину та бути спрямованими на збереження і плекання індивідуальної своєрідності у процесі розвитку загальнолюдських здібностей на протигагу традиційному “нормативному” розвитку, зорієнтованому на так званий віковий портрет.

Виклад основного змісту статті. Особливістю сьогодення є розроблення скоростиглих інновацій і їх активне впровадження у життя. Їхні автори вважають, що мають право вказувати дитині, як вона має говорити і думати рідною мовою, - от і виявляються нові варіанти “освіти без душі” Але початком відліку в освіті має стати любов, а не воля. Інакше ми виховаємо дитину, озброєну знаннями, уміннями і навичками (можливо і з зародками обдарованості), але з пустою в душі.

Дитина-дошкільник є повноправним суб'єктом ціннісного освоєння світу. В цьому контексті одним з провідних завдань освітньо-виховного процесу дошкільної ланки освіти є виховання емоційної сфери дитини в суспільстві і самоствердження в ньому. Є підстави стверджувати, що в системі освіти в цілому і в дошкільній ланці зокрема досить формальне

ставлення до таких завдань виховної роботи як розвиток духовних цінностей: гуманістичних, естетичних, екологічних, цінностей пізнання та самопізнання, самовдосконалення та самореалізації.

Водночас все частіше в провідних експериментальних дослідженнях зауважується, що передумови формування духовного потенціалу особистості, як найбільшого надбання людини, закладаються в період дошкільного дитинства.

Життя переконливо показує: відчуття власної причетності до того, що діється, усвідомлення права вибору своєї участі (чи неучасті), можливість вільного висловлювання будь-яких думок (обов'язково почутих і підтриманих дорослим) стають могутнім стимулом творчої активності дитини, сплеску уяви. Важливо при цьому, щоб дорослий партнер по діяльності постійно відчував так званий поріг привабливості проблемної ситуації, яка завжди має бути оптимальною, адекватною дитячому досвіду й емоційно привабливою. Саме за таких умов і активізується творча ініціатива: дитина, не чекаючи пояснень від дорослого, активно включається в пошук відповідей на питання, що виникли, вдається до різних спроб, нормально реагує на помилки, продовжує власний пошук за тонкої, делікатної підтримки дорослого, щиро радіє власному успіхові.

Таким чином, дорослий має знати й розуміти основні закономірності співвідношення розвитку і саморозвитку дитини. Якщо розуміння розвитку як процесу, детермінованому переважно діями дорослих, здебільшого не становить труднощів, то процес саморозвитку дитини лишається туманним для педагогів. Ігнорування саморозвитку, зумовленого активністю дитини, призводить до переважання впливу дорослого як єдиного методу забезпечення повноцінного розвитку малюка. У результаті – зниження власної активності дитини, зростання її залежності від дорослого, а подекуди й повна втрата самостійності вже в старшому дошкільному віці, значне зниження творчої ініціативи.

Усвідомлення особливої ролі процесу саморозвитку в становленні особистості дитини потребує внесення певних коректив в організацію розвивального середовища. Саме поняття власної активності дитини потребує якісно нового осмислення дорослим, якому відводиться дещо незвична до сьогодні роль опосередкованого учасника, організатора такого розвивального середовища, яке сприятиме зростанню активності кожної дитини, заохочення її до творчих ініціативних кроків, власних виборів і вчинків (в межах можливого).

Надто часто доводиться пересвідчуватися, наскільки недосконалою, дисгармонійною та суперечливою буває взаємодія між окремими людьми, між групами, між людиною та довкіллям. Прикро, але надто серйозні вже перші наслідки руйнації гармонії Природи і Людини: екологічні катастрофи, переважно споживацька орієнтація у молоді, нехтування вічними нормами моралі (честь, совість, справедливість, любов, шляхетність, терпимість, ввічливість), ставлення до них як до “застарілих”, натомість агресія, жорстокість, культ сили, хитрощів, цинізму, прагматизму.

Дошкільне дитинство – особливий, значущий час проживання особистості. У цьому віці важливий для розвитку чи не кожен день, адже не треба бути особливим спеціалістом, щоб розуміти, якими високими є щільність та інтенсивність дитячого життя.

Сприймаючи навколишній світ, дитина передусім виділяє з нього важливе, цінне, емоційно привабливе для себе, відфільтровуючи, таким чином, усі зовнішні впливи. Світ розкривається перед ясними очима малюка у перші роки пізнання, всі враження буття зливаються в невмирущу гармонію – людяну, дорогоцінну.

Передумовою повноцінного розвитку дитини, і духовного становлення в тому числі, є первинне почуття довіри до близького оточення вже у немовляти, яке виникає у відповідь на постійну материнську турботу.

(Наявність живих посмішок у немовляти і їх постійне підкріплення мамою і татом посмішками, лагідними тактильними ніжностями, такими ж мелодійними мовленнєвими висловлюваннями.) Це перший і безцінний досвід дитини. І саме він є надто важливим для всього процесу навчання в умовах спілкування з оточуючими. Тут закладається фундамент позитивного ставлення до оточуючого світу.

В. О. Сухомлинський наголошував, що дитинство твориться з того, що ми, дорослі, залишаємо в своїх дітях. День за днем, крок за кроком дитина все активніше прагне пізнавати і стверджувати себе, демонструючи все нові досягнення. Все більше наповнюється “Я” дитини.

Ціннісне ставлення до себе – складна сукупність уявлень, переживань та позитивних оцінок, значущих для особистості власних рис і досягнень, що зумовлюють стиль її поведінки та діяльності. Це – гармонійний сплав трьох основних складників: когнітивного (знання, уявлення, оцінні судження, правила, нормативи, уявлення про свої риси та вміння); емоційно-ціннісного (система почуттів, пов’язаних з власними станами, потребами, самооцінкою, особистісним сенсом); поведінково-діяльнісного (готовність діяти певним чином, вчинки, навички моральної поведінки, здатність регулювати власну поведінку, аналізувати ситуацію та актуалізувати особистісні цінності).

Емоційно-ціннісна сфера – психологічна основа духовного світу дитини, адже дитячий світ – це передусім світ почуттів. Визначальною для засвоєння дитиною цінностей є саме їхня емоційна складова. Переживання цінності є духовним переживанням суб’єкта діяльності, воно має соціально-психологічний характер і визначається соціокультурними потребами людини. Усі сфери внутрішнього світу дитини пов’язані з емоційно-чуттєвою сферою.

Духовність – це здатність розрізняти й вибирати істинні цінності та підпорядковувати їм свою поведінку, - власне, вибудовувати спосіб життя.

Ціннісні орієнтації – внутрішнє утворення свідомості і самосвідомості, що перебуває у найтіснішому зв'язку із само активністю, до якої спонукає певна причина – те, що має для суб'єкта певну вартість. Це прояв мотивації активності особистості, який залежить від організації спілкування, взаємин з оточенням, можливостей для самоорганізації та самовизначення у ньому. Самоактивність зумовлюється особистісним сенсом через співвіднесення значень предметів і явищ, цінностей, цілей діяльності з реальністю життя. (За відсутності сенсу позиція особистості пасивна, правил вона дотримується лише за вимогою “згори”, проти волі. І як результат, - деформується структура свідомості).

Процес становлення ціннісних орієнтацій дитини доволі тривалий і складний. З перших днів життя дитина поступово виокремлює для себе певні сторони оточуючого світу, пізнає їх з різних сторін, переживає відповідні емоції при взаємодії з об'єктом уваги в процесі практичної діяльності, пізнавальної діяльності і взаємин з дорослими – і так народжується “Я” - образ.

І там, де уявлення про себе (образ себе) поєднується з позитивними емоційними переживаннями від взаємодії з оточенням і виникає суб'єктивний, особистісно значимий “Я” -образ. Будь-яке інше змістовне наповнення предметно-практичної діяльності, де дитина не відчувала себе активним суб'єктом всього процесу взаємодії і результат як досягнення свого “Я”, не впливало на особистісний “Я”- образ.

Дошкільне дитинство і є тим періодом, коли і прищеплюються перші базові ціннісні орієнтації, коли дитяча душа сама розкривається на добро, красу, радість і веселощі, Це і будуть ті перші і обов'язкові цеглинки, а водночас і так звана соціальна ситуація для першого виділення дитиною себе як суб'єкта, носія певної ролі, формується уявлення про себе як суб'єкта певних переживань, емоційних станів. Зароджується усвідомлення того, що Я є суб'єктом активності, реалізатор тих взаємин, які так валять і викликають

бажані емоції і стани. Саме це перше усвідомлення і стає джерелом активності дитини з метою досягнення бажаних взаємин, які викликають приємні і хвилюючі емоції і стани. Водночас на такому ґрунті починає і усвідомлюватись дитиною довіра до оточуючого світу (яким є для дитини сім'я, де живе любов один до одного).

В контексті вивчення психологічної структури особистості авторами виділені основні етапи утворення певного змісту свідомості дитини (О. М. Леонтьєв, П. Я. Гальперін, В. В. Давидов, Л. А. Венгер). Початковим етапом є “виділення”. Дитина в процесі взаємодії з оточуючим виділяє ті чи інші сторони чи цілі об’єкти, з якими вона безпосередньо стикається, взаємодіє, піддається їх впливу і на нього реагує.

Поступово дитяча увага виокремлює виділену сторону (якість, властивість, дію...) об’єкта, пізнаючи її глибше, виявляючи своє враження оточуючим в емоціях, жестах, діях, мовленнєвих актах. Зрозуміло, що це можливо лише в умовах гармонійної взаємодії з дорослим, який і сприяє “виділенню” і “виокремленню”, означаючи об’єкт словом-знаком. Важливим в цьому процесі є активність самої дитини, простір для її маніпулятивно-практичних дій з об’єктами оточуючого, який прицільно організований дорослим.

Вступаючи у взаємодію з дитиною, дорослий як би йде за її ініціативними діями, додаючи невідомі і потрібні дитині ті чи інші знакові засоби.

Вже такого аналізу достатньо, щоб зрозуміти, що через такі “ворота” до свідомості дитини потрапляють чи не всі складники створюваної картини світу. В процесі взаємодії з оточуючим світом через суб’єктну активність в різних спеціально дитячих видах діяльності (при опосередкованому виховному впливі дорослого, адже виховання – це перш за все спілкування) в дитячій свідомості фіксуються і все більше закріплюються ті образи, які крок

за кроком стають значимими для дитини в різних ситуаціях задоволення її потреб і бажань, виникають позитивні емоції, доставляють радість дитині і її близьким дорослим. Це відбувається за умови опосередкованого прицільного демонстрування дитині цінності тих чи інших об'єктів чи явищ, які так чи інакше відіграють значиму роль в життєвих ситуаціях дитини, в задоволенні її потреб, в реалізації намірів. Дорослі це стверджують і в своїх взаєминах, свідками яких, а часто і активним учасником теж є дитина. Таким шляхом поступово вибудовуються ціннісні орієнтації самої дитини.

Якщо проаналізувати відомі традиційні технології формування морально-етичних уявлень в період дошкільного дитинства, то побачимо, що в їх основу і закладено ніби такий науковий підхід, враховано основні закономірності розвитку свідомості.

Якісна характеристика результатів в такий спосіб зреалізованого виховного процесу відома: вже п'ятирічні діти цілком засвоїли смислову сторону всіх соціально значимих морально-етичних вимог, дають адекватну емоційну оцінку і при візуальному, і словесному (описовому) сприйманні відповідних ситуацій.

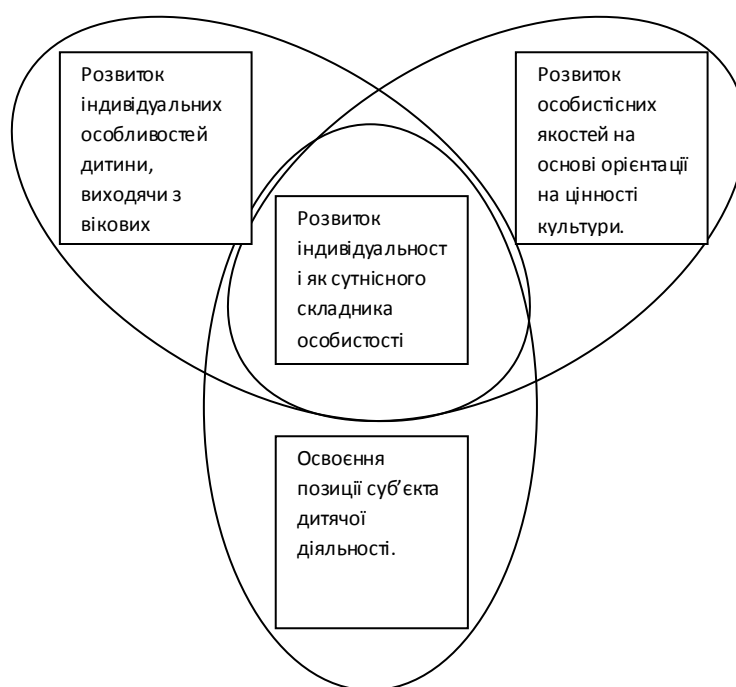
Проте ціннісними орієнтирами у власній поведінці навіть у старших дошкільників ці засвоєні правила не стали в переважній більшості. Наш багаторічний досвід психологічного супроводу процесу утворення основних якісних новоутворень, досвід колег – дитячих психологів дають підстави для гіпотетичних узагальнень, які можуть бути покладені в основу методичних рекомендацій щодо оптимізації виховної роботи по прищепленню базових ціннісних орієнтацій дітям-дошкільникам в сучасному соціокультурному просторі.

Центральним при цьому є завдання вибудувати весь процес цілісним. І це означає, що маємо осмислити ті психологічні утворення, які є складниками аналізованого процесу, їх особливості, індивідуальні

відмінності і водночас зрозуміти ті психологічні механізми, які і забезпечують нормальний процес особистісного зростання, а саме змістовної сторони свідомості (коли гармонійно об'єднуються психологічні утворення і результатом стає нова якість – ціннісна орієнтація).

Такою моделлю життєзабезпечення, за якою і створюються умови цілісного процесу прищеплення базових цінностей дитині в умовах дошкільного закладу ми вважаємо технологію психолого-педагогічного проектування взаємодії дорослого з дитиною, адекватної природним силам малюка і націленої на формування особистості в єдності емоційних, особистісних і поведінкових надбань (Піроженко Т. О.).

Перш ніж визначати способи інтеграції ціленаправлених задач оптимізації процесу становлення ціннісних орієнтацій дитини варто починати з моделі цілісного розвитку дитини як суб'єкта дитячої діяльності.

Модель цілісного розвитку дитини як суб'єкта дитячої діяльності

Педагог, усвідомивши задачу створення позитивних змін в розвитку дитини, розкритті її можливостей, формування певних якостей і властивостей особистості, має здійснити інтеграцію власних методів і прийомів з метою активізації суб'єктної активності кожної дитини в переосмисленні власного

досвіду взаємодії з оточуючим світом, виділення для себе ціннісних значень і вироблення нового досвіду спілкування. Результатом такої інтеграції має стати перехід кількості в якість – сформованість у окремої особистості ціннісних орієнтацій, які адекватні суспільно значимим морально-етичним нормам.

Останні численні дослідження в галузі психолого-педагогічних проблем дошкільного дитинства характеризують культуру дитини як інтегральну якість особистості. В цьому плані предметом аналізу є перш за все педагогічний потенціал тих видів діяльності дошкільників, які по суті і носять інтеграційний характер: дитячі розваги, режисерські ігри, дитяче експериментування. Водночас активно ведеться пошук методів і способів інтеграції взаємодії дитячого садка і сім'ї, педагогів і батьків. Втримати високу планку своєї унікальності дошкільне виховання в сучасному соціокультурному просторі може шляхом визначення умов адекватного застосування інтегративного підходу в виховному процесі дошкільних закладів.

(Інтеграція – внутрішня взаємозв'язана і взаємообумовлена цілісність, яка має властивості відсутні у окремих її складниках, що і забезпечує оптимізацію процесу взаємодії суб'єктів).

Ідею інтеграції у виховному процесі започаткував ще Я. А. Коменський, стверджуючи, що смислове навантаження виховного процесу має бути постійно взаємопов'язаним і пропорціонально розподіленим між розумом, пам'яттю і мовленням. Все, чому навчають дитину, має бути не розрізненим, а єдиним і цілісним. На необхідність інтеграційного підходу у вихованні дошкільників, обґрунтування психологічних і методичних принципів неодноразово вказували Г. С. Костюк, О. В. Запорожець, Л. А. Венгер, Л. А. Парамонова.

Інтеграція – це не міжпредметні зв'язки, де один відіграє провідну роль, а зміст інших мають підсилити його засвоєння. Мета інтеграції набагато ширша і глибша, вона передбачає різносторонній розвиток дитини за рахунок рівномірного розподілу вирішення виховних задач в режимному процесі дошкільного закладу, творчо організовуючи вільну діяльність дітей, налагоджуючи тісну взаємодію з сім'єю в реалізації освітньої програми.

Дорослий налаштовується на творчу співпрацю з дітьми, де кожен з них має стати суб'єктом розвитку в освітньому процесі. Показником ефективності педагогічних зусиль дорослого і має виступати особистісний рівень досягнень кожної дитини в діяльності, її здатність проявити творчість, активну взаємодію з дітьми та дорослими, адекватний індивідуальним можливостям рівень комунікативних, пізнавальних та творчих здібностей. Такою має бути гуманно-особистісна педагогіка, педагогіка розвитку, яка ґрунтується на глибокому осмисленні основних джерел прояву внутрішньої психічної енергії дитини з метою визначити психолого-педагогічні умови реалізації її особистісного потенціалу і те, яким має бути предметно-просторове середовище для розвивального впливу на неї. Її стратегічна лінія, націлена на створення умов для самосходження дитини розвивальною драбиною. Ідеї такої стратегії, її науково-психологічні основи стосовно дошкільного дитинства розкрито в працях російських та вітчизняних психологів ХХст. – Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Запорожця, Г. Костюка, С. Рубінштейна їхніх учнів і послідовників.

Гуманно-особистісна педагогіка передбачає проектування формату суб'єкт-суб'єктних взаємин, в якій дитині відводиться роль повноправного учасника життя з правом на свободу прояву власного "Я". І такий формат взаємин має бути вже з перших кроків життя дитини, адже давно підтверджено, що дошкільне дитинство – найперспективніший період для розвитку. Якщо не використати повною мірою так званий сенситивний період для становлення того чи іншого новоутворення, потім доводиться

коригувати цей процес зі значними труднощами. Такі “тріщини” можуть даватися взнаки протягом довгих років життя людини, бо ж здебільшого новоутворення раннього етапу становлення особистості проектуються на майбутнє і закладають основу загального розвитку дитини.

Саме таке наукове підґрунтя і покладено в основу технології психолого-педагогічного проектування взаємодії дорослого дитиною в умовах роботи дошкільного закладу. Основна увага націлена на взаємодію дорослого з дітьми і дітей між собою (в колективі і в малих групах) в процесі інтеграції спільної з педагогом і самостійної дитячої діяльності в спеціально створюваному предметному розвивальному середовищі.

В період старшого дошкільного віку особливо зростає роль дорослого як зразка взаємодії і мовленнєвої комунікації. Особлива тут роль спеціальних прийомів активізації ініціативного мовлення кожного суб’єкта взаємин. Педагог має оволодіти майстерністю вибудовувати весь процес взаємодії в спосіб, який затребує мовленнєву активність дитини на предмет спілкування, провокуючи необхідність висловлювати власні судження про нього, вдосконалювати вміння слухати і чути партнера, сприймати його позицію як і право її захищати. Це і сприяє переосмисленню дитиною власного досвіду, виділенню в ньому ціннісних смислових одиниць, так званих базових категорій, які і стають згодом ядром свідомості дитини.

Організація життєдіяльності групи дитячого садка за принципами вказаної технології – це і буде створення нового розвивального середовища зі спрямуванням на виховання цілісної особистості, де створюється можливість підтримки і розвитку всіх сторін дитячої особистості, а не лише інтелектуального рівня.

Варто підкреслити, що мова не йде про розвиток у дитини окремо інтелектуального, емоційного, фізичного і духовного складових. Дорослі прагнуть створити простір, в якому дитину не вчать запам’ятовувати

інформацію, а дізнаються про різні способи оперування інформацією. Виховний процес не зосереджується на системі занять. Дорослий обирає з дітьми певну тему, яку колективно обговорюють зі всіх боків, визначають ланцюжок проблемних питань, шукають шлях їх вирішення і відповідно організують дитячу діяльність. Педагог має можливість, враховуючи індивідуальні особливості своїх вихованців, скеровувати активність кожного і водночас включати всі сторони особистості дитини. Окремою задачею для педагога є розширення і вдосконалення опосередкованого спілкування кожної дитини з оточуючим світом.

Зрозуміло, що такий формат організації освітньо-виховного процесу передбачає і активне включення батьків. Необхідно крок за кроком переконувати їх в необхідності уважного, зацікавленого ставлення до потреб і інтересів дитини, допомагати створювати в сім'ї гармонійну обстановку, де дитина відчуває себе повноправним членом родини, легко і вільно заявляє про свої проблеми і очікує на допомогу в їх вирішенні.

Взаємодія педагога і батьків вибудована на розумінні, що кожна дитина має свій внутрішній потенціал, а наша задача в тому, щоб пробудити його, активізувати і допомогти йому повноцінно реалізуватись. Такого досвіду батьки набували саме через залучення їх в процес вирішення дітьми своїх завдань (вихователь, мудро керуючи процесом, "підводив" дітей до необхідності звернутись до батьків, долучити їх досвід, мудрість, творчі здібності до розв'язання задач дитячого колективу).

Саме в такий спосіб маємо можливість реалізувати і цілісний підхід до навчання і розвитку дитини. Створюється можливість дитині активно діяти в різних видах діяльності, вибираючи методи і способи дії адекватні бажанням і настрою. Особливе значення має спільна діяльність, в якій дитина є активним суб'єктом усього процесу – від вибору мети і змісту до визначення шляхів і способів досягнення мети. Важливо і те, що кожен має можливість бачити і інших з їх власним вибором, спостерігати за процесом їх діяльності,

співвідносячи з собою, і в такий спосіб поступово усвідомлювати красу варіативності в розв'язанні однієї проблеми. Так і укорінюється смак свободи вибору свого способу дій який приносить задоволення. Вихователь формує партнерські стосунки між дітьми, прагне, щоб кожна дитина почувалася активним учасником спільної справи., а особливо розуміла власну значущість у досягненні спільної мети, і визнавала таку ж значущість своїх друзів.

Особливе завдання педагога – навчитись так організувати весь процес, щоб діти відчували себе господарями справи, де завдання відповідає їх інтересам, ними вибираються і виконуються. Діти не діють по рецептам дорослого, а самі вибирають шлях. А це і є найкращий спосіб самовираження, коли дитиною керує її “Я” внутрішнє, результатом чого є повноцінне задоволення і радість життя.

Активно затребується духовна сфера особистості: дитина емоційно проживає потребу ладити з іншими, взаємодіяти, доповнюючи себе і партнера по діяльності. Зникають приводи для конфліктних ситуацій, суперечок. Так і формуються доброзичливість, взаємопідтримка, позитивні взаємовпливи учасників. Співпраця зближує дітей, вирівнює їхні стосунки, нівелює непорозуміння, вони відчують радість від участі в спільних справах.

Спільний емоційно позитивний клімат пронизує весь процес життєдіяльності групи, група стає колективом друзів, діти щиро радіють саме з того, що вони всі разом змогли: “Знаєш, яке в нас свято вийшло!? Всі сказали, що ми найкраща група в дитячому садку!” - спішить бабусі Василько сповістити; “Наша вистава була найкращою! Валентина Семенівна нас справжніми артистами назвала. А гості говорили, що у нас навіть краще ніж в театрі було” - розповідає Настя татові новини свого дня; «Ми виграли сьогодні всі змагання. А в нас наш капітан захворів, ми злякались спочатку, а потім домовились, як нам без нього все зробіть – і вийшло. Ми їдемо на

екскурсію в “Зоопарк” як переможці спортивного свята!” - гордо доповідає Сашко.

Дорослі (батьки і педагоги) на черговій зустрічі перед дитячим святом охоче теж обмінювались враженнями про ті зміни, які їх приємно вразили в дітях: діти по-іншому ставляться до себе, замислюються над своїм “Я” внутрішнім, фіксують настрій, переживають з приводу ситуації, навчаються керувати своїми емоціями; адекватною стає самооцінка, діти вчаться співвідносити свої можливості з завданням, розраховувати сили, планувати взаємодію, щоб отримати бажаний результат; помітно дорослішають у ставленні до оточуючих; стали більш відкриті до співпраці, взаємодії, співчуття, толерантності в стосунках в родині.

А в підсумку педагог, ніби роздумуючи, запитала: “А ви не помітили, що і нас наші діти теж змінили? Мене вони дивують щодень і майже щодень заставляють серйозно замислюватись, часто зізнаватись, що я не на всі їх запитання готова відповісти, беру домашнє завдання дістати потрібну інформацію. Я давно працюю, але не думала, що наші “чомучки” такі цікаві, творчі, активні і ненаситні до знань. Якщо ми хочемо, щоб наші діти вирости самодостатні, щасливі, нам теж слід прагнути бути гідними їх очікувань щодо нас”.

Відомо, що дитина народжується з потенцією до добра, що виявляється в потребі захищеності, теплоті, любові. Наша задача в тому, щоб пробудити до життя цю потенцію, розкрити її в дії. Це можливо саме через спілкування, в процесі якого в душі дитини складається ідеал, з яким вона співставляє, співвідносить свої думки, вчинки і прагне поводити себе так, як ідеальна особа. Наше спілкування і має бути наповнене культурою почуттів, моральним багатством, гуманним ставленням один до одного, радістю творення добра. Адже дитинство – це особливий світ, де дитина виробляє і живе своїми уявленнями і критеріями про добро і зло, честь і гідність, красу і людяність. Ми маємо пам’ятати, що дитина є меншою від нас, але водночас

такою ж великою, як і ми. Для опанування дитиною моральними нормами і формування емоційно-ціннісного ставлення до явищ дійсності їй в дошкільні роки конче потрібен духовно розвинутий близький дорослий, люблячий і безмірно відданий друг, наставник, Учитель, а не побутова прагматика. Духовність передається від дорослого до дитини, а містком є спілкування, взаємодія, у ході якої визначається цінність і унікальність партнерів, виникають суб'єкт-суб'єктні взаємини.

У старшого дошкільника поступово утверджується позитивний Я-образ тотожний позитивному еталону. Уявлення про себе позитивного і паралельно усвідомлення негативного вчинку стає могутньою рушійною силою у здатності керувати власною поведінкою на основі знання моральних норм і правил, розуміння їх значення як засобу регуляції, уміння аналізувати ситуації морального змісту, передбачати наслідки власної поведінки. Моральна самооцінка служить початком розвитку потреби в моральній поведінці, поглиблення внутрішніх емоційних уявлень про те, яким хоче себе бачити в моральній ситуації. В умовах вільної творчої співпраці в форматі суб'єкт-суб'єктних взаємин з дорослими і однолітками старший дошкільник навчається підкоряти свої бажання іншим, надавати допомогу, поступатись, оволодіває здатністю передбачати наслідки власних дій, долати перешкоди.

Саме тут і відображається смислове навантаження ціннісної сфери дитини: чому надає перевагу, що є для неї значущим, цінним, цікавим. В. О. Сухомлинський своїм життям, відданим дитинству, наголошував, що саме раннє дитинство є найсприятливішим періодом для формування особистісних духовних цінностей, які згодом трансформуються в загальнолюдські ідеали і цінності. Діяльність дитини-дошкільника має обиратись за її власним бажанням, тоді вона емоційно насичена, дає простір уяві і творчості. Саме творчість відкриває в дитячій душі ті потаємні куточки, в яких дрімують джерела добра, людяності, відповідальності, поваги до старших, бережливого ставлення до природи. Великий Учитель заповів,

“...що виховання людини – це передусім виховання гармонії розуму і серця, де серцю належить найніжніша, найтонша мелодія”.

Висновки. Створення умов для збагачення досвіду вияву суб’єктної активності окремої дитини розкриває можливість пізнання самого себе. Шляхом виділення себе з навколишнього дитина відчуває себе суб’єктом своїх станів, дій і процесів і виступає для себе як “Я”, протиставляючи себе іншим і водночас пов’язуючи себе з ними.

Такий досвід спілкування в старшому дошкільному віці є хорошою природною ситуацією для практичної перевірки смислового наповнення і сенсу норм і правил поведінки в різних ситуаціях взаємодії в колективі однолітків. Водночас, кожна дитина багато раз має можливість відчути до себе ставлення як дорослого так і окремих однолітків, яке повторюється і закріплюється в досвіді. Це однозначно позитивно впливає на самоставлення, вирівнює самооцінку. А головне, досвід індивідуальної діяльності і спілкування з дорослими і однолітками допомагає дитині осмислити і своє ставлення до оточуючих, до діяльності і до світу в цілому. Дитина крок за кроком збагачує уявлення про саму себе: свої бажання, наміри, настрій, якості, своє місце серед однолітків, осмислює свої власні переживання. Для дитини починає осмислюватись значення власного задуму, пошуку, додання перешкод на шляху до мети і радість її досягнення.

Саме позитивні взаємини, які заповнюють процес життєдіяльності, гуманно-особистісне ставлення дорослого до кожної дитини, створюють ту соціальну ситуацію, за якої морально-етичні правила співжиття стають звичними для кожного. Емоційно позитивне ставлення до взаємодії, яке, як відомо, обумовлює розквіт усіх найкращих сторін дитячої душі, мотивує поведінку дитини, виробляє здатність аналізувати ситуації морального змісту, передбачати наслідки власної поведінки. Поступово правила переходять у внутрішню потребу і їм підкоряються власні дії дитини.

З'являється усвідомлення своєї цінності, самореалізація власного “Я” і водночас диференціація мотивів “хочу” і “треба”, які часто вступають у протиріччя, яке дошкільник ще не в змозі розв'язати без допомоги дорослого.

Філософія дитячої свідомості – рід часом загадкова. Дитина-дошкільник ніби живе за власними законами і під їх дією відкриває для себе світ. Без сумніву дитині потрібна взаємодія і особлива допомога близького дорослого на цьому початковому і визначальному етапі життєвого шляху. Реалізувати свою роль у самоствердженні дитячої особистості дорослий спроможний лише зрозумівши, “розшифрувавши” (Є. Субботський) закономірності світу дитячої свідомості. А зробити це можливо лише одним шляхом – навчившись жити, говорити і діяти разом з дитиною. Адже виховання – це перш за все спілкування, спілкування гуманно-особистісне, суб'єкт-суб'єктне, емоційно насичене, – таке, яке цілком задовольняє потребу активної дитячої особистості. Маємо пам'ятати. Що центром світу Дитинства є дорослий. І нереалізована потреба дошкільника у спілкуванні може стати відкритими воротами для багатьох тривожних сигналів у фундаменті ціннісних життєвих орієнтацій дитячої особистості, серед яких найперше виділяється агресивність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века /Б.С.Гершунский // –М. : Совершенство, 1998. – 608с.
2. Запорожец А. В. Эмоциональное развитие дошкольника : пособие для воспитателей детского сада / [А. В. Запорожец, Я. З. Неверович, А. Д. Кошелева и др. ; под ред. А. Д. Кошелевой]. – М. : Просвещение, 1985. – 176 с.
3. Комарова Т. С. Интеграция в системе воспитательно-образовательной работы детского сада: пособие для педагогов дошкольных учреждений / [Т. С. Комарова, М. Б. Зацепина]. – М. : Мозаика-Синтез, 2010, – 144 с.

4. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк // под ред. Л. Н. Проколиенко; сост. В. В. Андриевская, Г. А. Балл, А. Т. Губко, Е. В. Проскура. – К. : Радянська школа, 1989. – 608с.

5. Крулехт М. В. Проблема целостного развития ребенка- дошкольника как субъекта детской деятельности / М. В. Крулехт // – Елец : Изд. ЕГУ им. И. А. Бунина, 2010. – 135с.

6. Психология личности и деятельности дошкольника / под ред. А. В. Запорожца и Д. Б. Эльконина. – М. : Просвещение, 1965. – 295 с.

7. Субботский Е. В. Ребенок открывает мир /Е. В. Субботский //– М., 1991.– 237с.

8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, Т. 3. – 1977. – 670 с.